

เผด็จการกับการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย Dictatorship and Democratic Transition

สันติ โฆษะพนม, ภักดี โพธิ์สิงห์

Santi Okapanom, Phakdee Phosing

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Rajabhat Mahasarakham University

E-mail: Santiok06@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเผด็จการกับการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย ซึ่งในทางการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในระบอบเผด็จการ หรือในระบอบประชาธิปไตย ก็ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่ง ที่ต่างก็มีทั้งข้อดีและข้อเสียในตัวของมันเอง ระบอบประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีเลิศเลย ส่วนระบอบเผด็จการก็เช่นกัน ถึงแม้จะยอมรับว่าระบอบประชาธิปไตยอาจจะยังไม่ใช่ระบอบที่สมบูรณ์แบบที่สุดในปัจจุบัน แต่ข้อดีของระบอบประชาธิปไตยก็เป็นระบอบที่ยังสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ ต่างจากรบอบเผด็จการที่อาจเดินทางมาถึงทางตันจนไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ สุดท้ายจนถึงทุกวันนี้แม้ว่าประชาชนจะเลือกไม่ได้ว่าจะอยู่ภายใต้ระบอบการปกครองรูปแบบไหน แต่สิ่งที่ประชาชนคนไทยพอจะทำได้คือพยายามเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นอยู่ให้ได้มากที่สุด เพื่อจะได้รู้เท่าทันและช่วยกันเฝ้าระวังสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไปอย่างน้อยสังคมไทยก็ได้ที่จะเรียนรู้แล้วว่าระบอบประชาธิปไตยมีความบกพร่องหรือผิดพลาดได้ รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งอาจจะไม่ได้ดีเสมอไป ประชาชนชาวไทยจะได้รู้จักตรวจสอบนักการเมือง รัฐบาล หรือใครก็ตามที่ใช้อำนาจประชาชนผ่านการเลือกตั้งในนามของประชาธิปไตย

คำสำคัญ: เผด็จการ, การเปลี่ยนผ่าน, ประชาธิปไตย

Abstract

This article aims to present dictators and democratic transition. Which in the government Whether it is a dictatorship or in democracy it's nothing more than a form of regime. Each has its own advantages and disadvantages. Democracy is not an ideal government. As for the dictatorship as well although

I admit that democracy may not be the most perfect regime today. But the advantage of democracy is that it is a system that can still be developed for the better unlike authoritarian regimes that may reach a stalemate that they cannot develop further. Finally, to this day, even if people have no choice what form of regime they are under, But what the Thai people can do is try to learn as much as possible from what they are. In order to be aware of and to help keep an eye on what will happen in the future at least Thai society has learned that democracy is flawed. Or can be wrong an elected government may not always be good the Thai people will be able to get to know politicians, governments, or anyone else who exercises their power through elections on behalf of democracy.

Keywords: Authoritative, Transition, Democracy

1. บทนำ

การเมืองการปกครองสำหรับประเทศหนึ่งประเทศใด ในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้น ย่อมไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันการปกครองในแต่ละยุคก็แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งการเมืองการปกครองเป็นการแสวงหาอำนาจเพื่อรวบรวมเป็นอาณาจักรเดียวกัน ซึ่งประเทศไทยหากเริ่มนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลายรูปแบบ ครั้นปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ระบอบประชาธิปไตยของไทยไม่สามารถจะใช้ได้อย่างสมบูรณ์ และต่อมาได้มีการรัฐประหารและปกครองโดยคณะบุคคลหรือบุคคลๆเดียว หรือที่ประชาชนทั่วไปเรียกว่าระบอบเผด็จการ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนกระทั่งแม้จะมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ขึ้นมา ที่นักวิชาการหรือประชาชนอ้างว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีประชาธิปไตยมาก แต่ด้วยศักยภาพของประชาชนที่ยังไม่ได้พัฒนาให้มีคุณภาพที่ดี จึงกลายเป็นว่ารัฐบาลที่ได้มาจากการเลือกตั้ง จึงเป็นรัฐบาลเผด็จการในรัฐสภา และปลุกฝั่งให้ประชาชนเข้าใจว่าประชาธิปไตยคือการเลือกตั้ง จึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้น จึงทำให้ระบอบประชาธิปไตย และระบอบเผด็จการในประเทศไทยจึงไม่สามารถแยกกันได้ ดังเช่นเข็มนาฬิกาที่หมุนเวียนมาบรรจบที่อยู่เสมอเพียงแต่วันเวลานั้นเปลี่ยนไป (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2563: ออนไลน์)

2. เผด็จการ

เผด็จการ หมายถึง รูปแบบการปกครองที่มีอยู่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่คนคนเดียว หรือกลุ่มเดียว ใช้อำนาจบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ แบบเบ็ดเสร็จ ปราศจากการถ่วงดุลอำนาจ จากฝ่ายอื่น ประชาชนเป็นเครื่องมือของรัฐบาล ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ ปกครอง มีทัศนคติว่า อำนาจอธิปไตยต้องอยู่ภายใต้การบังคับใช้คนที่มีความสามารถเฉพาะ บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเท่านั้นควรจะเป็นผู้ปกครอง ประชาชนนอกนั้นควรอยู่ภายใต้การ ปกครอง โดยหลักการของความไม่เชื่อมั่นในศักยภาพความสามารถของมนุษย์ว่าจะเท่าเทียมกัน หรือปกครองกันเองได้หากให้สิทธิเสรีภาพในการปกครองแก่ประชาชนแล้ว จะเกิดความสับสน วุ่นวาย และจะประสบความล้มเหลวในที่สุด

2.1 ประเภทของเผด็จการ การปกครองแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เผด็จการอำนาจนิยม (Authoritarianism) เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมกิจกรรมทางการเมือง แต่ยังยินยอมให้ประชาชนมีเสรีภาพทาง สังคมและเศรษฐกิจได้ จึงสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้โดยอิสระ เผด็จการอำนาจนิยม คือ อำนาจทั้งหลายทั้งปวงในรัฐจะต้องอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย หรือคนกลุ่มเดียว เช่น 1) มีการรวมอำนาจ 2) อำนาจอยู่กับมือของคนกลุ่มเดียว ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย 3) กลุ่มที่มีอำนาจ จะเป็นรัฐบาล 4) รัฐบาลไม่ต้องรับผิดชอบต่อผู้ใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ต้องรับผิดชอบต่อ ประชาชน

2. เผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม (Totalitarianism) เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ประชาชนมีฐานะเป็นเพียง เครื่องมือของรัฐ เน้นความสำคัญของรัฐเหนือประชาชน โดยมีอำนาจและสิทธิเด็ดขาด ประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือกับรัฐ เชื่อฟังรัฐเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อเสถียรภาพและความมั่นคง ของรัฐ ระบอบนี้มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การควบคุมการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณชนโดย รัฐบาล

2.2 ลักษณะของลัทธิเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม ซึ่งมีดังนี้

1. เป็นการผูกขาดอำนาจทางการเมือง โดยคนกลุ่มเดียวหรือกลุ่มน้อย
2. ผู้นำจะมีอำนาจสูงสุดในกลุ่มนั้น
3. ผู้นำมักจะมีความเห็นเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องฟังประชาชนทั้งสิ้น
4. ผู้นำไม่ได้มาจากประชาชน แต่งตั้งตัวเองขึ้นมาทำการปกครองชาติด้วยกำลัง
5. ผู้นำแต่ละคนมีความนิยมไม่เหมือนกัน
6. ผู้นำแต่ละคนมักจะมีความต้องการที่ขัดต่อความต้องการของปวงชน คือ ผู้นำต้องการอำนาจ แต่ประชาชนต้องการเสรีภาพ

7. ผู้นำจะวางแผนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนทั้งปวง โดยไม่ให้ประชาชนมีเสรีภาพในการกำหนดการดำรงชีวิตได้เอง
8. ระบบเผด็จการ เชื่อว่าฐานะของรัฐอยู่เหนือชีวิตปวงชน

2.3 หลักการระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ

ระบบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ สรุปได้ดังนี้

1. ไม่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองประเทศ
2. จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น จำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม
3. ไม่ยอมรับความเสมอภาคของประชาชน
4. ถือเจตนาของผู้นำปกครองประเทศเป็นหลัก ต้องเชื่อฟัง ปฏิบัติตามผู้นำ
5. ถือเอาความต้องการของผู้นำปกครองประเทศเป็นสำคัญ ไม่ถือเอาเจตนาของประชาชนและความต้องการของประชาชน
6. ยอมรับการนำและการปกครองโดยผู้นำ ผู้นำผู้ปกครองผูกขาดอำนาจตลอดไป เปลี่ยนแปลงโดยการสืบทอดอำนาจ
7. ถือหลักการนโยบาย และเหตุผลที่มีผู้นำกำหนดเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด ไม่มีเหตุผลอื่นจะมาโต้แย้งหรือคัดค้าน
8. ยึดหลักการใช้กำลัง การบังคับ และความรุนแรงเพื่อรักษาอำนาจ
9. ยึดหลักความมั่นคง ความเข้มแข็ง และความปลอดภัยของชาติ เป็นจุดหมายปลายทางสำคัญ
10. ยกย่องอำนาจและความสำคัญของรัฐเหนือเสรีภาพของประชาชน
11. ใช้หลักการรวมอำนาจ คือ มีการรวมอำนาจไว้ในส่วนกลางของประเทศ คือ ให้อำนาจอยู่ในมือของผู้นำ หรือกลุ่มผู้นำอย่างเต็มที่

หลักการดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นหลักการโดยรวมทั้งเผด็จการอำนาจนิยม และหลักการของเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม ซึ่งมีความเหมือนกันในเรื่องของการที่ผู้นำผู้ปกครองมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการบังคับใช้ อำนาจบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ เพื่อประสิทธิภาพในการบังคับบัญชา เพื่อความเป็นเอกภาพของรัฐบาล ส่วนเรื่องการจำกัดสิทธิเสรีภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จะมีแต่เฉพาะเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม เท่านั้น

วัฒนธรรมหรือแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมการเมืองแบบเผด็จการ ทฤษฎีพลกำลังเป็นรากฐาน แนวคิดของระบอบการปกครองแบบเผด็จการ การมีอำนาจเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม อำนาจ คือ ธรรมสนับสนุนอำนาจรัฐ ดังนั้นรัฐจึงไม่ปล่อยให้อำนาจไปตกอยู่

ในมือของประชาชน รัฐจะต้องดูแลและปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน โดยผ่านชนชั้นนำ ซึ่งมีความสามารถเหนือบุคคลธรรมดาทั้งด้านความรู้ สติปัญญา แบกรับการดำเนินชีวิตของบุคคลที่อยู่ในระบบการปกครองนี้ จึงมีบุคลิกภาพหรือการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะยอมรับอะไรง่าย ๆ ไม่มีความคิดโต้แย้ง เพราะต้องการความมั่นคง กลัวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. นิยมนับถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการและเหตุผล ชอบระบบอาวุโส
2. จะมอบความรับผิดชอบไว้ที่ผู้นำ
3. นิยมในอำนาจเด็ดขาด
4. ไม่ยอมรับความเสมอภาคตามกฎหมาย
5. ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เพราะกลัวผลของการเปลี่ยนแปลงจะทำให้

เกิดความยุ่งยาก ไม่มั่นคง

6. ถือว่ากิจกรรมของบ้านเมืองเป็นเรื่องของรัฐบาล ประชาชนไม่ควรเกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมหรือแบบวิถีชีวิตของคนในสังคมจะสอดคล้องกับระบบการปกครอง แบบเผด็จการ จะมีผลให้เกิดการสนับสนุนรัฐบาล ระบบการปกครองให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ระบบเผด็จการจะดำรงอยู่ได้ยาวนานแค่ไหน ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมเอื้ออำนวยหรือไม่ หากทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิตของประชาชน เปลี่ยนไปในทางตรงกันข้าม ระบบเผด็จการจะอยู่ไม่ได้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการอยู่ร่วมกันระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

3. ประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) หมายถึง ระบอบการปกครองตนเองของประชาชน ตรงกันข้ามกับระบอบอำนาจนิยม (เช่น ระบอบราชาธิปไตย, ระบอบเผด็จการทหาร, ระบอบอำมาตยาธิปไตย) ซึ่งเป็นระบอบปกครองโดยคนเดียว หรือโดยคนกลุ่มน้อย ผู้มีอำนาจมากกว่าประชาชนทั่วไป (เรียกว่า พวกอภิสิทธิ์ชน) ในโลกยุคเศรษฐกิจตลาดเสรีสมัยใหม่ คนส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพลเมือง ผู้เสียภาษี(ทั้งทางตรงและทางอ้อม) และเป็นเจ้าของสาธารณสมบัติ ร่วมกัน เชื่อว่าระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบที่จะสร้างควมมีประสิทธิภาพ (ในการแก้ปัญหาและพัฒนาประเทศ) และความเป็นธรรมได้มากกว่าระบอบอำนาจนิยม ในบางสถานการณ์ในระบอบอำนาจนิยมอาจจะมีผู้ปกครองที่เป็นคนดีหรือคนเก่งอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีหลักประกันว่าเขาหรือลูกหลาน หรือพรรคพวกเขา ที่ได้ตำแหน่งจากการสืบเชื้อสาย หรือการแต่งตั้ง ระบอบประชาธิปไตยดีกว่าระบอบอำนาจนิยมในแง่ที่ว่า มีระบบคัดเลือก ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพกว่า และมีระบบการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ปกครองมีอำนาจมากเกินไปได้ดีกว่า แต่ทั้งนี้ต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วม

อย่างแท้จริง ไม่ใช่แค่มีการเลือกตั้งแต่ยังมีการซื้อเสียงขายเสียง การโกง การใช้อำนาจและระบบอุปถัมภ์ (วิทยากร เชียงกูร, 2555: 14)

หลักการประชาธิปไตยมีมากมายแต่ที่ถือว่าสำคัญและนักการเมืองต้องยึดถึงเป็นสัจธรรมมีดังต่อไปนี้ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2549: 14 - 16) คือ

1. อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน (popular sovereignty) ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจาก การเลือกตั้งทำหน้าที่แทนตน จนมีคำกล่าวที่ว่า เสียงของ ประชาชนคือเสียงของสวรรค์ (vox populi, vox dei)
2. สิทธิเสรีภาพ (rights and freedom) เป็นหัวใจสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย สิทธิดังกล่าวต้องกำหนดในรัฐธรรมนูญและการบังคับกฎหมาย เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ ผู้ดำรงตำแหน่งบริหาร และข้าราชการประจำที่มีอำนาจตามกฎหมาย
3. ความเสมอภาค (equality) ความเสมอภาคภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่าทุกคนเสมอภาคเท่ากันหมด
4. หลักนิติธรรม (the rule of law) ได้แก่ การใช้กฎหมายในการบริหารประเทศโดยกฎหมาย ดังกล่าวนั้นต้องผ่านกระบวนการร่างกฎหมายอย่างถูกต้อง และหลักของกฎหมายนั้นต้องเป็นกฎหมายที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพและอำนาจอธิปไตยของประชาชน
5. ค่านิยมและจิตวิญญาณความเป็นประชาธิปไตย (the democratic ethos) ซึ่งหมายถึงค่านิยมที่ได้รับการอบรมตั้งแต่ครอบครัว สถาบันการศึกษา และทางสังคม ให้มีความเชื่อและศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
6. ความอดทนอดกลั้น (tolerance) ความใจกว้าง (open-mindedness) และความมีน้ำใจนักกีฬา (sporting spirit)
7. ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยคือกรรมวิธี (means) เพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ขณะเดียวกันระบอบประชาธิปไตยก็เป็นเป้าหมายอันสูงส่ง (noble end) ในตัวของมันเอง การมองว่าระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นเฉพาะกรรมวิธีหรือ means จึงไม่ถูกต้อง
8. ผู้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงทั้งในนิติบัญญัติ บริหาร และศาลรัฐธรรมนูญ จะต้องตระหนักว่าตนเป็นผู้ซึ่งได้รับอานัติจากประชาชน ดังนั้น ผลประโยชน์สูงสุดจะต้องเป็นผลประโยชน์ที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่
9. ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงทั้งในนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ จำเป็นอย่างยิ่งต้องยึดถือหลัก จริยธรรมทางการเมือง คำนึงถึงผลดีผลเสียที่จะเกิดต่อประชาชน ชาติ และบ้านเมือง เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม เพราะงานการเมืองเป็นงานอาสาสมัครที่ได้รับมอบหมายจากประชาชน

10. ภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การกระทำอันใดก็ตามที่ต้องคำนึงหลักการใหญ่ ๆ คือ ความถูกต้องตามกฎหมาย (legality) ความชอบธรรมทางการเมือง (legitimacy) ความถูกต้องเหมาะสม (decency) ความน่าเชื่อถือ (credibility) ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวจะทำให้งานที่รับผิดชอบอยู่นั้นประสบความสำเร็จ

11. การบริหารบ้านเมืองจะต้องอิงหลักธรรมาภิบาล (good governance) ซึ่งได้แก่ ความชอบธรรมทางการเมือง (legitimacy) ความโปร่งใส (transparency) การมีส่วนร่วมของประชาชน (participation) ความรับผิดชอบเปิดให้ไต่เบียด (accountability) และควมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (efficiency and effectiveness)

12. ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารระดับสูง ซึ่งสามารถนำประเทศชาติและสังคมไปสู่ความเจริญ หรือไปสู่ความเสียหายในด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่การเมือง สังคม เศรษฐกิจ อุดมการณ์ ศรัทธาและความเชื่อในระบบ ฯลฯ และการเข้าใจอารมณ์ทางการเมือง (political mood) ของประชาชนอย่างถูกต้อง

ซึ่งหากพิจารณาจากความหมายและหลักการจะเห็นได้ว่า ระบอบประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องการเลือกตั้งแล้วยึดถือเอาผลการเลือกเพียงประการเดียว แต่ยังมีองค์ประกอบอื่น เช่น ความมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค การอยู่ในครรลองของหลักนิติธรรม และการแบ่งแยกอำนาจ เพื่อถ่วงดุลและตรวจสอบได้และอื่น ๆ อีกหลายประการ

4. ประชาธิปไตยของรัฐพัฒนาแล้ว

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่แต่ละประเทศเลือกใช้ มีผลไม่น้อยต่อเส้นทางประชาธิปไตยหลังความมั่งคั่ง ซึ่งคนส่วนใหญ่มักมองเสือเศรษฐกิจทั้งสามแห่งเอเชียตะวันออกว่าประสบความสำเร็จด้วยการใช้แนวทางรัฐนำตลาด (state-led development) ซึ่งไม่ผิดแต่อย่างใด เพราะรัฐบาลของทั้งเกาหลีใต้ ไต้หวัน และสิงคโปร์ ต่างมีบทบาทแข่งขันในการเลือกอุตสาหกรรมเป้าหมายและชี้้นำการลงทุนของภาคเอกชน โดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นการพัฒนาประเทศหลังสงครามโลก อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับบทบาทรัฐนำตลาดเป็นหลัก ก็ทำให้ความหลากหลายของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ต่างกันในแต่ละประเทศถูกละเลยไปโดยปริยาย ดังนั้นจึงขอยกตัวอย่าง ประเทศเกาหลีใต้ และประเทศไต้หวัน เพื่อนำมาปรับใช้เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศไทยได้บ้างไม่มากก็น้อย

4.1 ประเทศเกาหลีใต้กับประชาธิปไตยแบบเผด็จกษัตริย์ในยุคนายพลปาร์ค จุงฮี (1963-79) ต้องการเดินตามรอยประเทศญี่ปุ่น จึงเลือกยุทธศาสตร์สร้างกิจการท้องถิ่นให้กลายเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ระดับโลก รัฐบาลใช้มาตรการทุกทางเพื่อกระตุ้นให้บริษัทอุตสาหกรรมขยายขนาดการผลิตระดับองค์กรให้มากที่สุด รวมถึงกดดันให้ส่งออกไปแข่งขันใน

ตลาดโลกให้เร็วที่สุดด้วย ธนาคารเอกชนถูกรัฐบาลเข้าควบคุม เพื่อที่รัฐจะสามารถใช้ “สินเชื่อนโยบาย” ในการขึ้นและจัดการบริษัทท้องถิ่น เป้าหมายหลักของเกาหลีใต้มีอยู่เพียงอย่างเดียวคือ “อัตราการเติบโต” อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์ดังกล่าวสร้างผู้ชนะและผู้แพ้ ในระบบค่อนข้างชัดเจน รัฐบาลทหารอยู่ในอำนาจได้ยาวนานโดยอ้างความชอบธรรมจากความสำเร็จทางเศรษฐกิจ

เส้นทางประชาธิปไตยในประเทศเกาหลีใต้ ในระยะแรก ความแตกแยกภายในของฝ่ายประชาธิปไตยทำให้ฝ่ายทหารชนะเลือกตั้ง จนสามารถรักษาการนำในช่วง “เปลี่ยนผ่าน” ทางการเมืองได้ ต่อมาก็ยังมีปัญหาภูมิภาคนิยมและความขัดแย้งระหว่างฝ่ายแรงงานและฝ่ายบริหารอยู่เป็นระยะ การคอร์รัปชันอันเกิดจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้นำรัฐบาลกับแซบโบลก็ยังคงดำรงอยู่ และนำไปสู่การเดินขบวนประท้วงบนท้องถนนอย่างกว้างขวางในปี 2016 ดังนั้น แม้เกาหลีใต้จะเป็นประชาธิปไตยมาหลายทศวรรษ แต่งานศึกษาวิจัยจำนวนมากเห็นพ้องกันว่า ประเทศเกาหลีใต้ยังไม่ได้เข้าสู่ระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพเท่าใดนัก

4.2 ประเทศไต้หวันกับประชาธิปไตยการเปิดเสรีแบบค่อยเป็นค่อยไป แม้รัฐบาลทหารจะมีบทบาทนำในการพัฒนาเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน แต่ประเทศไต้หวันเลือกยุทธศาสตร์คนละแบบกับประเทศเกาหลีใต้ โดยใช้ความเข้มแข็งของรัฐไปสนับสนุน กิจการท้องถิ่นขนาดเล็ก (SMEs) นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการรักษาเสถียรภาพด้านอื่น (เช่น เงินเฟ้อและการกระจายรายได้) ไปพร้อมกับการเจริญเติบโต จนทำให้ดูเฟิน ๆ แล้ว แนวทางการพัฒนาของประเทศไต้หวัน ในช่วงทศวรรษ 1950-1990 มีลักษณะใกล้เคียงกับสิ่งที่เรียกว่า การเติบโตแบบมีส่วนร่วม (inclusive growth)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาดังกล่าวประกอบกับการเปิดให้มีการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นและการมีความขัดแย้งยึดเยื้อกับจีน กลายเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ชนชั้นนำของประเทศไต้หวันสามารถต่อรองระหว่างกัน เพื่อกำกับกระบวนการเปิดเสรีทางการเมืองได้มากกว่าเกาหลีใต้ในด้านหนึ่ง ในอีกด้านหนึ่ง ความขัดแย้งกับสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อปัญหาอธิปไตยและสถานะทางการเมืองก็ทำให้กลุ่มพลังต่าง ๆ ในประเทศไต้หวันอยู่ในสถานะมีศัตรูร่วม (common enemy) อยู่ตลอดเวลา ซึ่งเอื้อให้ชนชั้นนำต่างกลุ่มสามารถเจรจาและต่อรองกันได้ ในช่วงเวลาสำคัญที่ต้องรักษาผลประโยชน์ของประเทศร่วมกัน

เมื่อประเทศเติบโตอย่างต่อเนื่อง พรรคก๊กมินตั๋งก็ใช้มาตรการผ่อนคลายทางการเมืองกับฝ่ายตรงข้ามตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เริ่มจากการเจรจานอกรอบกับฝ่ายต่อต้าน (ปี 1981) ยอมให้มีการตั้งพรรคการเมืองลงเลือกตั้งแข่งขันได้ (ปี 1986) และยกเลิกกฎอัยการศึกหลังใช้มาเกือบสี่สิบปี (ปี 1987) แต่ก็เป็นเวลาอีกราวหนึ่งทศวรรษ กว่าที่

ประชาธิปไตยเต็มใบจะเกิดขึ้นในประเทศไทยได้หวัน เมื่อมีการเลือกตั้งประธานาธิบดีทางตรงอย่างเสรีในปี 1996 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ประเทศไทยก้าวสู่การเป็นประเทศรายได้สูง นับจากนั้นมาการเมืองของไทยก็ค่อยๆ ก้าวสู่ระบบที่มีสองพรรคใหญ่แข่งขันและผลัดกันเป็นรัฐบาล โดยพรรคก๊กมินตั๋งได้เป็นรัฐบาลในปี 1996-2000 และปี 2008-2016 ส่วนพรรค Democratic Progressive Party ได้เป็นรัฐบาลในปี 2000-2008 และจาก 2016 จนถึงปัจจุบัน

5. บทเรียนจากประเทศเกาหลีใต้และประเทศไต้หวันเพื่อนำมาปรับใช้กับประเทศไทย

ประสบการณ์ของประเทศเกาหลีใต้กับประเทศไต้หวัน ช่วยให้เข้าใจความหลากหลายภายในหมู่รัฐพัฒนา (developmental states) ได้ดีขึ้น เพราะถึงแม้รัฐของทั้งสองประเทศอาจมีความสามารถพอ ๆ กัน แต่ทั้งคู่ก็ใช้ความเข้มแข็งไปกับเป้าหมายคนละแบบ ด้วยเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกัน เส้นทางของสองประเทศยังช่วยเพิ่มความเข้าใจที่มีต่อบทบาทของผู้นำเผด็จการกับการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยด้วย งานวิชาการกลุ่มหนึ่งเสนอว่า ผู้นำเผด็จการจะยอม “เปิดพื้นที่” ให้มีการเลือกตั้ง ก็ต่อเมื่อคำนวณแล้วว่าตนเองจะสามารถชนะเลือกตั้งและกลับมามีอำนาจได้ในระบอบการเมืองแบบใหม่ ประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องการประเมิณผลได้-ผลเสียของกลุ่มผู้นำเป็นหลัก ประเทศไต้หวันมักถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นกรณีสนับสนุนทฤษฎีนี้ เพราะกว่าที่พรรคก๊กมินตั๋งจะยอมผ่อนคลายทางการเมือง (กลางทศวรรษ 1990) ก็ต้องรอจนถึงจุดที่พรรคครองอำนาจมานานจนมั่นใจแล้วว่าสามารถเอาชนะคู่แข่งภายใต้กติกาประชาธิปไตยได้ แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจจึงมีผลต่อเส้นทางประชาธิปไตยไม่น้อย การเติบโตทางเศรษฐกิจมีทั้งแบบที่เกื้อหนุนการเปิดพื้นที่การเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป และแบบที่กระตุ้นให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างผู้ชนะและผู้แพ้จากการพัฒนา ดังนั้นจึงไม่อาจแยกเศรษฐกิจกับการเมืองออกจากกันได้

อย่างไรก็ดี หากประเทศไทยนำหลักการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของประเทศเกาหลีใต้และประเทศไต้หวันซึ่งทั้งสองประเทศก็ยังเข้าสู่เส้นทางประชาธิปไตยด้วยกันทั้งคู่ ก็จะเป็นผลดีต่อการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจในอนาคตต่อไป

6. ประชาธิปไตยจากความผิดพลาดของเผด็จการ

การเปลี่ยนผ่านจากเผด็จการสู่ประชาธิปไตยนั้น ไม่ได้เป็นไปในลักษณะของการเปลี่ยนผ่านแบบที่เผด็จการที่ครองอำนาจนั้นเลือกที่จะก้าวลงจากตำแหน่งเอง (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2563: ออนไลน์) จากข้อมูลใหม่และมุมมองการวิเคราะห์พบว่า การเปลี่ยนผ่านจากเผด็จการสู่ประชาธิปไตยนั้นเกิดจากความผิดพลาดในการตัดสินใจของเผด็จการเอง โดยเฉพาะเป็นความผิดพลาดในการพยายามรักษาอำนาจเอาไว้ แต่ยิ่งทำยิ่งพลาด ทำให้รัฐบาลและระบบอ่อนแอลง

เกิดรัฐบาลที่เปิดกว้างมากขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ แฉมด้วยเหตุปัจจัยอีกหลายประการในช่วงจังหวะ ชุลมุนนั่นเองที่ทำให้เกิดการสถาปนาประชาธิปไตยได้ (กล่าวอีกอย่างก็คือ การล่มสลายของ เผด็จการไม่ใช่กระบวนการเดียวกับการเกิดประชาธิปไตยเสมอไป)

ซึ่งที่นำเสนอไปข้างต้นนั้นคืองานชิ้นล่าสุดของ Danial Treisman ที่สอนอยู่ที่คณะ รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งมลรัฐแคลิฟอร์เนีย วิทยาเขตนครลอสแอนเจลิส (Democracy by Mistake, 2020) ที่ชี้ให้เห็นประเด็นการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยไว้อย่างน่าสนใจว่า จากการศึกษาการเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยในโลกจากอดีตสู่ปัจจุบันด้วยฐานข้อมูลที่กว้างขวาง เขาพบว่า การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยในโลกนั้นเกิดขึ้นในสามรูปแบบ คือ

1. การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยด้วยการตัดสินใจเลือกของเผด็จการเอง ซึ่งในแง่ไม่ได้หมายความว่าเผด็จการเป็นคนดีมีคุณธรรม แต่หมายถึงว่ากระบวนการเปลี่ยนผ่าน ประชาธิปไตยนั้นเกิดจากการคาดคำนวณ ประชาธิปไตยนั้นเกิดจากการต่อรอง ซึ่งอาจจะเกิดได้ หลายรูปแบบ เช่น การต่อรองระหว่างคนจนกับคนรวย ที่จะทำให้สถานการณ์ในสังคมไม่ เลวร้ายไปกว่านี้โดยการเลือกเอาประชาธิปไตยมาเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การอยู่ด้วยกันระหว่าง คนจนกับคนรวยอยู่กันได้

ระบบสวัสดิการที่ดีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย อาจ เกิดขึ้นได้ในการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย หากชนชั้นนำที่อยู่ในอำนาจเผด็จการเชื่อว่าโดยการ ขยายสวัสดิการให้ผู้คนนั้นจะเป็นหนทางที่เป็นทางเลือกจากระบบคอร์รัปชันแบบเดิม และ ระบบอุปถัมภ์แบบเดิม ซึ่งก็หมายความว่าชนชั้นนำที่เลือกการให้สวัสดิการที่ดีขึ้นนั้น ต้องการ ได้ฐานคะแนนเสียงและมวลชนมาเป็นพวก ดังนั้น ความเป็นไปได้ของการมีรัฐสวัสดิการ ก้าวหน้า อาจไม่ได้มาจากเรื่องของคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือมาจากการต่อสู้ของประชาชน เท่านั้น แต่อาจเกิดได้จากเงื่อนไขความจำเป็นในการรักษาอำนาจของเผด็จการเอง หรือ แม้กระทั่งพรรคการเมืองที่ต่อสู้เรื่องนี้ก็อาจจะมีแรงจูงใจจากความนิยมในการเลือกตั้งเป็น เงื่อนไขสำคัญในการส่งเสริมนโยบายนี้ก็เป็นที่ไปได้ สิ่งที่ต้องตระหนักให้ดีก็คือทั้งหมดทั้งปวงที่ กล่าวมาในทฤษฎีเปลี่ยนผ่านแบบริเริ่มโดยเผด็จการหรือชนชั้นนำที่มีอำนาจในระบอบเผด็จ การนั้น

2. การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยแบบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หมายถึง กรณีที่ไม่ว่า ผู้นำและชนชั้นนำในระบอบเผด็จการนั้นจะพยายามอย่างไรในการฝืนกระแสประชาธิปไตยและ รักษาอำนาจเอาไว้ แต่สุดท้ายก็ฝืนกระแสประชาธิปไตยเอาไว้ไม่ได้ นั่นหมายความว่า เผด็จการ นั้นยังไม่ทันได้ริเริ่มกระบวนการอะไรที่จะพยายามต่อรอง เพื่อให้อยู่ในอำนาจเลย คือไม่เอา ข้อเสนอใด ๆ จากฝ่ายที่เรียกร้อง/ต่อต้านเลย

3. การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยจากความผิดพลาดของเผด็จการเอง จากข้อค้นพบใหม่พบว่าสองในสามของการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยนั้นเป็นเรื่องที่เผด็จการนั้นพลาดเอง ตั้งแต่ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีผิดพลาด ความผิดพลาดที่เผด็จการมีนั้นอาจจะเกิดได้ในสองลักษณะใหญ่ คือ ความผิดพลาดที่เกิดจากข้อมูลข่าวสาร คือ ได้รับรายงานมาผิด และความผิดพลาดที่เกิดจากการประมวลผลข้อมูลหรือคาดคำนวณจากข้อมูล

นอกจากนั้นแล้วยุทธศาสตร์สำคัญในการรักษาอำนาจของเผด็จการ (คือต้องไม่ผิดพลาด) นั้นจะประกอบด้วยสามเรื่อง

1. การปิดเป่าหรือจัดการการทำหายจากฝ่ายที่ไม่อยู่ในวงอำนาจภายในประเทศ เพื่อทำให้เกิดการควบคุมในระบอบเผด็จการต่อไปได้ อาทิ การใช้การปราบปราม หรือใช้การดึงมาเป็นพวก
2. การหลีกเลี่ยงความขัดแย้งภายในกลุ่มชนชั้นนำในอำนาจภายในระบอบเผด็จการ เพื่อทำให้การแบ่งปันอำนาจในหมู่ชนชั้นนำดำเนินไปได้
3. การรักษาความสัมพันธ์กับตัวแสดงภายนอกประเทศ

จากที่กล่าวมานั้น ความผิดพลาดของเผด็จการที่นำไปสู่ความอ่อนแอของระบอบและอาจเป็นเงื่อนไขไปสู่ประชาธิปไตย ก็อาจจะมีตั้งแต่การปราบปรามประชาชนมากเกินไป หรือน้อยเกินไป ความล้มเหลวในการจัดการปิดกั้นข่าวสารทั้งที่ปิดมากเกินไป และปิดน้อยเกินไป รวมไปถึงการออกนโยบายที่แก้ปัญหาประเทศชาติไม่ได้ในห้วงเวลาวิกฤตและทำให้ประชาชนผิดหวัง รวมไปถึงการที่ระบอบเผด็จการเชื่อมั่นว่าตนยังเอาอยู่ จึงเปิดให้มีการเลือกตั้งและลงประชามติซึ่งไม่รู้ถึงความมุ่งมั่นทางอำนาจของตัวเอง

กล่าวโดยสรุปนั้น การกระทำที่เข้าข่ายสืบประการนี้อาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยได้ หรือที่เราเรียกว่า “ประชาธิปไตยจากความผิดพลาดของเผด็จการ”

1. การประนีประนอมกับฝ่ายต่อต้านแบบไม่พอดี คือมีทั้งแบบที่ไม่เอาเลยกับเอาก็ไม่พอดี จนทำให้ฝ่ายต่อต้านเข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งที่มีข้อเสนอมากมายในฝ่ายผู้มีอำนาจแต่ดันเลือกเอาหนทางนี้ ดังนั้นรัฐบาลก็จะตกต่ำทางอำนาจลงเรื่อย ๆ
2. ล้มเหลวในการประนีประนอมอำนาจทั้งกับฝ่ายต่อต้านและกับฝ่ายพันธมิตรทางอำนาจเดิมของตนซึ่งเป็นพวกเดียวกันอยู่เดิม
3. ปราบปรามมากเกินไปหรือปราบปรามน้อยเกินไปจนทำให้ฝ่ายต่อต้านสามารถจุดติดและลุกลามไปทั่ว
4. ล้มเหลวในการใช้การปราบปราม รวมทั้งการสอดส่องและเซ็นเซอร์ที่จะทำให้ฝ่ายต่อต้านอ่อนแอลง

5. ล้มเหลวในนโยบายสำคัญจนนำไปสู่การพังทลายของศรัทธาของประชาชนที่มีต่อรัฐบาล และทำให้กลุ่มต่าง ๆ รู้สึกไม่อยากจะเข้าร่วมเป็นพวกกับรัฐบาลอีกต่อไป โดยเฉพาะกลุ่มอำนาจที่สำคัญๆ
6. ล้มเหลวในการจัดการเลือกตั้งหรือประชามติ ทั้งโกง หรือทำให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัย
7. หลงมอบอำนาจของตนให้กับฝ่ายตัวเองโดยไม่รู้ว่ายฝ่ายเดียวกันคนนั้นต้องการผลักดันแนวทางประชาธิปไตยมากกว่าตน
8. ทำให้กองทัพรู้สึกแปลกแยกและไม่อยากสนับสนุนรัฐบาล ซึ่งอาจก่อให้เกิดการทำรัฐประหารซ้อน หรือความล้มเหลวในการใช้กำลังปราบปรามประชาชน
9. สร้างความแปลกแยกในหมู่ผู้สนับสนุนฝ่ายพลเรือน อาจนำไปสู่การแบ่งเป็นฝักฝ่าย และตกลงกันว่าไม่ควรเอาผู้นำคนนี้อยู่ในอำนาจต่อไป
10. ล้มเหลวในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ที่นำไปสู่ความขัดแย้งกับต่างประเทศ หรือแม้กระทั่งทำให้ความเชื่อมั่นศรัทธาของประชาชนและนานาชาติที่มีกับรัฐบาลลดลงหรือหมดไป

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยที่มาจากความผิดพลาดของการตัดสินใจของเผด็จการนั้นในมุมมองของฝ่ายเผด็จการเองนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นได้จากพวกบัณฑิตของจอมเผด็จการเอง หรือข้อวิพากษ์วิจารณ์กันเองของฝ่ายเผด็จการว่าในวันนั้นมีหลายทางเลือก แต่ผู้นำเผด็จการนั้นเลือกที่จะเดินทางนั้นมากกว่าอีกหลาย ๆ ทางเลือก ในอีกด้านหนึ่ง การนำเสนอในเรื่องของประชาธิปไตยที่มาจากความผิดพลาดของเผด็จการนั้นไม่ได้หมายความว่าเราไม่ควรเคลื่อนไหวผลักดันอะไร เพราะว่าการผิดพลาดนั้นเกิดจากการกดขี่และไม่ยอมของฝ่ายประชาธิปไตยที่เข้มแข็งต่างหาก ส่วนหนึ่งต้องอาศัยความโง่เขลาของฝ่ายเผด็จการเอง แต่ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าการล่มลงของเผด็จการจะทำให้เกิดประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบได้ซึ่งในความเป็นจริงอาจเห็นได้ว่าความดีนรนของเผด็จการมากมายที่จะรักษาอำนาจเอาไว้ และบ่อยครั้งที่พวกเผด็จการนั้นแหละที่ตัดสินใจผิดเอง ส่วนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือพวกเผด็จการตัดสินใจซ้ำ (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2563: ออนไลน์)

7. สรุป

อนาคตของประเทศไทยนั้น ถ้าต้องการที่จะพัฒนาต่อไปได้ จนกลายเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว สิ่งหนึ่งที่จะต้องเกิดขึ้นก็น่าจะเป็นว่าประเทศไทยต้องเป็นประเทศที่ใช้ระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่ถ้าประเทศไทยไม่สามารถที่จะพัฒนาต่อไปได้แล้ว ประเด็นก็จะเป็นอย่างอื่น แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม “ระดับความเป็นประชาธิปไตย” ของประเทศไทยในปัจจุบันที่ยังต่ำกว่าระดับของการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ก็มีความเป็นไปได้

ว่าประชาธิปไตยของประเทศไทยก็ต้องมีการ “ยกระดับขึ้น” เพราะว่าการแก้ปัญหาของประเทศไทยเรา ภายใต้สภาวะการณ์ที่ดำรงอยู่ จะต้องเริ่มต้นด้วยการทำให้ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตย หรือทำให้บทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่ว่า "ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย" ได้ประจักษ์เป็นจริง ถ้าไม่เริ่มต้นจากจุดนี้แล้วการแก้ปัญหาของชาติก็จะเป็นไปไม่ได้ และจะเริ่มต้นจากจุดนี้ได้จะต้องได้ข้อยุติที่ถูกต้องในปัญหาประชาธิปไตย

เอกสารอ้างอิง

- พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2563). **ประชาธิปไตยจากความผิดพลาดของเผด็จการ**. มติชนออนไลน์. บทความออนไลน์. https://www.matichon.co.th/article/news_2328407 (เข้าถึงเมื่อ 14 พฤษภาคม 2564).
- ลิขิต อีร์เวคิน. (2549). **หลักประชาธิปไตย 12 ประการ ที่นักการเมืองต้องเข้าใจและยึดถือ**. Mgronline. บทความออนไลน์ <https://mgronline.com/> (เข้าถึงเมื่อ 14 พฤษภาคม 2564).
- วิทยากร เชียงกูร. (2555). **หลักการของระบอบประชาธิปไตย**. สำนักพิมพ์สายธาร, กรุงเทพฯ: พิมพ์ครั้งที่ 5.
- วีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (2560). **เส้นทาง (เลี้ยว) ประชาธิปไตยของรัฐพัฒนา: เกาหลีใต้และไต้หวัน**. บริษัท ดี วันโอวัน เพอร์เซนต์ จำกัด. บทความออนไลน์. <https://www.the101.world/> (เข้าถึงเมื่อ 14 พฤษภาคม 2564).
- Democracy by Mistake. (2020). How the Eoors of Autocrats Trigger Transitions to Freer Government. *American Political Science Review* (2020), 114, 3.